

Παρουσίαση του βιβλίου «Προσεχώς Εμείς Μεγαλώνουμε» από τη Σούλα Μητακίδου στη Βιβλιοθήκη της Παιδαγωγικής Σχολής του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης (17 Δεκεμβρίου 2016)

Αρχίζοντας θα ήθελα να ευχαριστήσω θερμά για την πρόσκληση να παρουσιάσω το βιβλίο «Προσεχώς εμείς μεγαλώνουμε» την εξαιρετική συλλογική δουλειά των εκπαιδευτικών Ζωής Μπάρμπα, Νίκης Μουτίδου, Μαρίας Αλεξίου, Ελένης Χατζή, Φωτεινής Νεστορίδου, Αλέξανδρου Δημαρά και Αντώνη Στεργίου, με επιμέλεια των Χρήστου Δανιήλ και Ελένης Χοντολίδου. Ευχαριστώ ιδιαίτερα γιατί για μένα εκτός από επιστημονικό ήταν και ένα νοσταλγικό/συναισθηματικό ταξίδι λόγω προσωπικών δεσμών με τη Θράκη και συγκεκριμένα την Ξάνθη, τόπο υποδοχής, πατρίδα, για τον πρόσφυγα από την Αδριανούπολη πατέρα μου και την οικογένειά του.

Έχω επισκεφτεί όλα τα μέρη που περιγράφουν οι συνάδελφοι εκπαιδευτικοί και έχω έστω μια εξωτερική ματιά από τις προκλήσεις της δουλειάς τους στα συγκεκριμένα σχολεία. Χαίρομαι επίσης που είναι εδώ οι συνάδελφοι γιατί διαβάζοντας τα κείμενά τους, με έντονο το προσωπικό αφηγηματικό στοιχείο, νιώθω σαν να τους/τις γνωρίζω.

Η σκηνή της συλλογικής αυτής δουλειάς ανοίγει με το χρονικό του Χ. Δανιήλ που περιγράφει τη διαδικασία εφαρμογής του Προγράμματος καθώς και της σύλληψης/γέννησης του βιβλίου. Περιγράφει επίσης πολύ σύντομα το πεδίο δουλειάς. Περιγράφει τις δυσκολίες, τις προκλήσεις που θέτει το συγκεκριμένο πεδίο. Τις δυσπιστίες, απογοητεύσεις, δυσκαμψίες, εντάσεις και αδράνειες που έπρεπε να παλέψει πρώτα στον εαυτό του και μετά στους άλλους μέχρι να ανατραπεί το κλίμα και να αρχίσουν η αισιοδοξία, η χαρά, η ικανοποίηση να αντικαθιστούν τα αρχικά αρνητικά συναισθήματα.

Το Πρόγραμμα διδασκαλίας της λογοτεχνίας του ΠΕΜ έχει πολλές, όλες θετικές, επιδράσεις: Δανείζομαι τα λόγια της Ελ. Χατζή που συνοψίζει τα βασικά οφέλη για τα παιδιά (σ. 101):

«Η ενασχόληση με τα λογοτεχνικά κείμενα παρέχει τη δυνατότητα ενεργητικής συμμετοχής των μαθητών στη διαδικασία της γνώσης, ως κοινότητας αναγνωστών και ερμηνευτών, διευρύνει τον ορίζοντα των εμπειριών και το βάθος της ευαισθησίας τους, οξύνει το γλωσσικό αισθητήριο, αναπτύσσει τη φαντασία και την κριτική ερμηνευτική τους ικανότητα. Τους καθιστά, συνελπώς ικανούς να αντιλαμβάνονται την πραγματικότητα και να παίρνουν κριτική θέση απέναντι σε ζητήματα της ατομικής και κοινωνικής ζωής».

Σχεδόν ξαφνιασμένος περιγράφει ο Χ. Δανιήλ την αλλαγή του από μοναχικό ερευνητή και συγγραφέα σε μέλος της ομάδας-συντελεστών του Προγράμματος, συνοδοιπόρο σε αγεωγράφητα για τον ίδιο (μεταφορικά και κυριολεκτικά) πεδία!

Το ενδιαφέρον είναι ότι το Πρόγραμμα της λογοτεχνίας επιφέρει αλλαγές, αλλαγές που πραγματοποιούνται σε κύκλους παράλληλους: η ατομική ιστορία ωρίμανσης με το Πρόγραμμα και το ρόλο του συντονιστή του Χ. Δανιήλ είναι ανάλογη με τη συλλογική πορεία της ομάδας, δηλαδή την εξέλιξη και επαγγελματική ωρίμανση των εκπαιδευτικών. Αλλαγές που με τη σειρά τους είναι ανάλογες με τις αλλαγές στο «άνοιγμα» των παιδιών, στην ολόπλευρη ανάπτυξή τους και στη βελτίωση των επιδόσεών τους.

Επίσης, δεν ξέρω πόσο είχαν ασχοληθεί με τη συγγραφή κειμένων οι εκπαιδευτικοί-συγγραφείς αυτού του συλλογικού τόμου, αλλά τα κείμενά τους διαθέτουν αρετές καταξιωμένων συγγραφέων. Το εντοπίζει εξάλλου και ο Χρ. Δανιήλ που λέει (σ. 28):

«Σταδιακά και προς ευχάριστη έκπληξή μου, μέσα από τις μηνιαίες τους αναφορές διαπίστωνα πως οι εκπαιδευτικοί μας αποκτούσαν και κάτι άλλο, πέρα από τους στόχους του Προγράμματος. Κουλτούρα γραφής, κουλτούρα στη δημόσια έκθεση. Οι αναφορές τους ... διέθεταν αφηγηματικότητα, δημιουργούσαν ένα αφηγηματικό σύμπαν με ήρωες, ενδιαφέρουσες ιστορίες, συγκρούσεις και κορυφώσεις».

Θα συνεχίσω εντοπίζοντας και προβάλλοντας (αντλώντας φυσικά από τα κείμενά τους), τα **μαθήματα** για όλους και όλες εμάς που παραδίδουν συνειδητά ή ασυνειδητά οι συγγραφείς του βιβλίου.

Μάθημα 1. Συνεργασίες, συνεργασίες, συνεργασίες

Στο βιβλίο παρουσιάζεται ένας κύκλος συνεργατών, συντονισμένος κάτω από τον κοινό στόχο. Συνεργάτες που βρίσκονται σε συνεχή συνεργασία και αλληλεπίδραση μεταξύ τους. Ο ρόλος των συντονιστών καθοριστικός, ρόλος στήριξης και ενίσχυσης. Οι συναντήσεις με τα μέλη της ομάδας εκτός από την επιστημονική ενημέρωση και τη συμβουλευτική/εποπτική λειτουργία δρουν και ως συνδετικός/συνεκτικός κρίκος που ενώνει και συνδυάζει τις δυνάμεις των μελών της ομάδας. Στις ομαδικές αυτές συναντήσεις, σιγά σιγά μειώνονται, υποχωρούν οι δισταγμοί, οι ανασφάλειες και οι επιφυλάξεις. Η δυναμική της ομάδας συμπαρασύρει, παρακινεί και παράλληλα συγκροτεί, καθορίζει και οργανώνει:

Λέει ο Χ. Δανιήλ:

Όχι πως δεν υπήρχαν στιγμές έντασης, στιγμές όπου τα άγχη και οι ανασφάλειες δημιουργούσαν αρνητικές εντάσεις, στιγμές οριακές για αποτυχία. Άλλωστε σε ποια συλλογική προσπάθεια δεν υπάρχουν όλα αυτά; Στην απορρόφηση όμως όλων αυτών συνέβαλαν οι Ομαδικές μας Συμβουλευτικές Συναντήσεις... σ. 27

Και με τα λόγια της Ελένης Χατζή:

Καταφέραμε τελικά να γίνουμε (μετά από πολλές συζητήσεις, συναντήσεις, διαφωνίες, πιέσεις, απορίες, ενστάσεις, διορθώσεις, παράπονα) μια ομάδα και μεις, μια καλοπροαίρετη συντροφιά. (σ. 102)

Ανάλογη, όπως είπα και παραπάνω, είναι η πορεία της συνεργασίας και στις τάξεις, στα ίδια τα παιδιά δηλαδή. Όπως αναφέρει η Ζωή Μπάρμπα:

«Οι ομάδες δούλευαν άφογα. Οι μαθητές βοηθούσαν ο ένας τον άλλον, οι «αδύναμοι» είχαν κινητοποιηθεί και δεν ήταν χαμένοι στη μοναξιά της μετωπικής διδασκαλίας. Όλοι είχαν ρόλο... οι ρόλοι εναλλάσσονταν αρκετές φορές. Σταδιακά, τα μέλη των ομάδων δένονταν μεταξύ τους, οι σχέσεις ωριμάζαν, κάτι άλλαζε».

Και αργότερα η ίδια δηλώνει:

«η πιλοτική διδασκαλία φέρνει στο μυαλό μου, έτσι συνειρμικά μια λέξη, που αφορά και τους μαθητές μου αλλά και εμένα. Τη λέξη μαζί.» (σ. 63)

Παρά τις δυσκολίες που αντιμετώπισαν παιδιά και εκπαιδευτικοί να λειτουργήσουν σε ομάδες –φυσικό εξάλλου σε ένα σχολείο όπου ενθαρρύνεται και επικρατεί ο ανταγωνισμός και η ατομική συνεισφορά– σταδιακά τα παιδιά «αντιλήφθηκαν», λέει η Νίκη Μουτίδου, «ότι αυτό που αρχικά θεωρούσαν χρονοβόρο και μη λειτουργικό, στην πραγματικότητα τους έδινε την ευκαιρία να απελευθερώσουν πολύ περισσότερες δυνάμεις, από όσες θα μπορούσαν, αν δούλευαν ατομικά» (σ. 71).

Μάθημα 2. Ο ρόλος της σκαλωσιάς

Βασική παράμετρος σε κάθε συνεργατική μαθησιακή διαδικασία και σε κάθε περίπτωση κατάκτησης γλώσσας. Στήνεται η σκαλωσιά για να διευκολύνει το χτίσιμο της γνώσης και αποσύρεται όταν ο μαθητής ή η μαθήτρια στηριχτεί αυτοδύναμα:

Η Νίκη Μουτίδου περιγράφει πως επικοινωνήσε με την τάξη της ούσα μακριά σε αναρρωτική άδεια για να παρακινήσει τα παιδιά να συνεχίσουν τη δουλειά χωρίς εκείνην. Διάλεξε να δείξει με προσωπικό παράδειγμα αυτό που ήθελε να κάνουν, λειτούργησε δηλαδή ως μοντέλο και ως σκαλωσιά. Δεν θα σας διαβάσω το γράμμα, ούτε το παράδειγμα συμβολή της στην εργασία των μαθητών της. Θα πω μόνο ότι στο παράδειγμά της η δασκάλα διάλεξε να εκτεθεί στα παιδιά μεταφέροντας μια προσωπική της δυσάρεστη εμπειρία :

Σ. 73 γράμμα

Αναλύοντας τη λειτουργία του γράμματος η Νίκη Μουτίδου, γράφει:

Σ. 76. *«Πώς έγινε αυτό το θαύμα; ...και απαντάει η ίδια: «η προσωπική μου παρέμβαση και έκθεση στα μάτια τους τα κινητοποίησε».*

Ανάλογες και οι σκέψεις του Αντώνη Στεργίου:

Αρχικά αποφασίζω να εκτεθώ εγώ στους μαθητές. Πώς είναι δυνατόν να ζητάς από τους μαθητές σου να εκτεθούν μπροστά σε σένα και στους άλλους, αν δεν κρατούν και σένα στο χέρι; σ. 170

Όταν πια δεν χρειάζεται να στηρίξει, η σκαλωσιά αποσύρεται, όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο Χρ. Δανιήλ:

Σταδιακά διαπίστωνα προς ευχάριστη μου έκπληξη μου, πως ο ρόλος μου γινόταν όλο και πιο περιφερειακός, με ολοένα και πιο διακριτικές παρεμβάσεις. Οι συναντήσεις μας ανέπτυσσαν τέτοια δυναμική που οι εκπ. μόνοι τους εξέθεταν τα προβλήματά τους, πρότειναν ο ένας λύσεις στα προβλήματα του άλλου, αντάλλαζαν καλές πρακτικές, αντάλλαζαν υλικά και μεθόδους.

Λόγια που μας φέρνουν στο 3^ο μάθημα του βιβλίου

Μάθημα 3. Δίχτυ προστασίας,

ομάδα στήριξης, ένας ασφαλής τόπος, μια μη απειλητική, το αντίθετο, μια συμμαχική ομάδα αναφοράς που χρειάζονται εκπαιδευτικοί που επιχειρούν αλλαγές. Έτσι λειτουργεί η ομάδα εκπαιδευτικών και των υπευθύνων για το Πρόγραμμα που χαρακτηριστικά δεν δημιουργήθηκε αυτόματα αλλά βήμα-βήμα, ενισχύοντας τους δεσμούς και τα επίπεδα εμπιστοσύνης μεταξύ τους. Γράφει η Ζωή Μπάρμπα

«...είχα μια ομάδα να με ακούει. Μπορούσα να μοιράζομαι τις ανησυχίες μου, τα λάθη μου, χωρίς να φοβάμαι. Έδιναν και έπαιρναν ενθάρρυνση, επιδοκιμασία, καλοπροαίρετη κριτική. Με την ομάδα μας, τις επιμορφώσεις, τον τρόπο δουλειάς, ωφελήθηκα

επαγγελματικά αλλά και ως άνθρωπος ... είναι πολύ μοναχικός ο δρόμος της διδασκαλίας...».

Και η Νίκη Μουτίδου (σ. 77):

«...ενισχύθηκε και η δική μου αυτοπεποίθηση ως εκπαιδευτικού. Αυτό υπήρξε από τη μια απόρροια της στήριξης με ουσιαστικούς όρους από μια ομάδα ανθρώπων που αποτελούνταν τόσο από τις υπεύθυνες και τον υπεύθυνο του Προγράμματος όσο και τους εκπαιδευτικούς που εφάρμοζαν επίσης το Πρόγραμμα. Τις, όσο συχνές χρειαζόταν, συναντήσεις χαρακτήριζε ένα κλίμα ισοτιμίας, διάθεσης για μοίρασμα προβλημάτων, λύσεων και εμπειριών που είχαμε από τις τόσο διαφορετικές κι όμως τόσο ίδιες τάξεις μας, εμπύχωσης και ενσυναίσθησης αντί της αφ' υψηλού κριτικής...».

Και για τα παιδιά η κοινότητα της τάξης είχε τον ίδιο ρόλο. Ήταν ο ασφαλής τόπος όπου βαθμιαία απαλλάχτηκαν από τις αναστολές, τις ανασφάλειες, τους φόβους και τις επιφυλάξεις τους τους. Για τα παιδιά αυτά, έναν μαθητικό πληθυσμό δηλαδή σε απομόνωση με πολλές δυσκολίες στη χρήση της γλώσσας και όχι μόνον της ελληνικής, παιδιά που συνήθως διαλέγουν τη σιωπή διστάζουν να εκτεθούν, να κάνουν λάθη γιατί φοβούνται ότι θα τα κοροϊδέψουν, το δίωρο του Προγράμματος τους έδωσε πολλά περισσότερα από έναν ασφαλή χώρο για να εκφραστούν και να μάθουν.

Γράφει η Νίκη Μουτίδου: σ. 77

Και η Μαρία Αλεξίου συμπληρώνει Σ. 93

Μάθημα 4°. Ανεξαρτησία στη μάθηση

Συνάρτηση και των προηγούμενων και αφού έχει στηθεί η κοινότητα της τάξης, τα παιδιά βαθμιαία ανεξαρτοποιούνται και διεκδικούν την κυριότητα στη μάθησή τους.

Όπως αναφέρει η Νίκη Μουτίδου (σ. 76)

«...αυτό που είχαμε αποφασίσει να κάνουμε τα παιδιά το θεωρούσαν δική τους υπόθεση. Σ' αυτό έπαιξε σημαντικό ρόλο το γεγονός ότι είχε σχεδιαστεί από κοινού και είχε τεθεί ως τελικός στόχος από την αρχή και αυτός ο τελικός στόχος ήταν κάτι που τα αφορούσε, που ήταν βγαλμένο από τη δική τους ζωή και τις δικές τους εμπειρίες, οι οποίες αποκτούσαν μια ξεχωριστή αξία».

Τεράστιο το κέρδος για τα παιδιά, καθώς έβλεπαν ότι οι σκέψεις τους, τα συναισθήματά τους, οι εμπειρίες τους που συχνά τις εξέφραζαν με σπασμένα ελληνικά, είχαν θέση στο μάθημα, στα γραπτά τους, στο λόγο της δασκάλας. Η δασκάλα καμάρωνε και τα επαινούσε. Και μέσα από μια διαδρομή ελκυστική και ενδιαφέρουσα για τα παιδιά, ο συνήθως δυσεπίτευκτος στόχος της καλής επάρκειας ελληνικών, ως «δια μαγείας» επιτυγχάνεται! Θαύμα; Όχι. Απλά αποτελεσματική διδασκαλία!

Μάθημα 5°. Συνδέσεις του περιεχομένου των μαθημάτων με τη ζωή των μαθητών.

Όλοι και όλες οι εκπαιδευτικοί της ομάδας ενθάρρυναν τα παιδιά να κάνουν συνειδητά συνδέσεις με τη ζωή και τις εμπειρίες τους, εξασφαλίζοντας έτσι το «επενδυμένο ενδιαφέρον» τους και πετυχαίνοντας την προσοχή και την ενεργή εμπλοκή τους στο μάθημα.

Το λέει ξεκάθαρα η Ζωή Μπάρμπα (σ. 53):

«Μερικές φορές τα παιδιά έχουν ανάγκη αυτό που διδάσκονται να συνδέεται με τη ζωή τους. Τότε πρέπει να είσαι πολύ εφευρετικός για να το κάνεις ιδίως όταν σου το ζητούν ξαφνικά με ερωτήσεις όπως 'Αυτό τι μας χρειάζεται στη ζωή μας;»

Η λογοτεχνία συχνά δίνει απαντήσεις στα ερωτήματα των παιδιών για τη ζωή τους. Και πάλι η Ζωή Μπάρμπα μας λέει (σ. 51):

«Ο Σενόλ με τη διδασκαλία της ενότητας «Η περιπέτεια της ενηλικίωσης» έβρισκε κάποιες απαντήσεις στα ερωτήματά του, άκουγε για πρώτη φορά στη ζωή του ότι στην εφηβεία γίνονται τόσες πολλές αλλαγές στο σώμα και στην ψυχή του ανθρώπου και ότι όλα αυτά είναι απολύτως φυσιολογικά. Για όλα αυτά δεν έγινε καμία διάλεξη από μέρους μου. Τα παιδιά ανακάλυπταν μόνα τους τις απαντήσεις, καθώς ταυτίζονταν ή δεν ταυτίζονταν με πορτρέτα ηρώων στα λογοτεχνικά κείμενα που διάβαζαν...»

Αλλά η κορυφαία σύνδεση είναι αυτή που παρουσιάζει ο Αλέξανδρος Δημαράς (σ. 158) και που έκανε η Γκιουλάι, η έφηβη Ρομά που κατά δήλωσή της, επηρεασμένη από τον Καβάφη και τα μηνύματά του για τα τείχη που στήνουν άλλοι για μας και μας φυλακίζουν, βρήκε το κουράγιο να αντιδράσει στην απόφαση των γονιών της να την παντρέψουν πρόωρα και να καθυστερήσει, έστω μέχρι να ολοκληρώσει το γυμνάσιο, το γάμο της.

Μάθημα 6°. Ο ρόλος των γονέων/συναδέλφων

Σε κάθε προσπάθεια αλλαγής του οικείου και δοκιμασμένου τρόπου διδασκαλίας υπάρχουν αντιδράσεις, από γονείς συναδέλφους και τα ίδια τα παιδιά. Για να μην μιλήσω για τις εσωτερικές αντιδράσεις και αμφιβολίες του εκπαιδευτικού, κυρίως όταν η αλλαγή «ξεβλεψεί τους διδάσκοντες από τη μετωπική διδασκαλία και την από καθέδρας μετάδοση γνώσεων» (σ. 160), όπως παρατηρεί κάπως δηκτικά ο Αλεξ Δημαράς. Ωστόσο στην προσπάθεια αλλαγής χρειάζεσαι συμμάχους και όχι αντιπάλους, άρα η ενημέρωση και συζήτηση με γονείς και συναδέλφους είναι απαραίτητο βήμα, κάτι που κατανοούν και φροντίζουν οι εκπαιδευτικοί της ομάδας.

Η Φωτεινή Νεστορίδου αναφέρεται στο θέμα της αντίδρασης των γονιών. Είναι η μόνη από την ομάδα των εκπαιδευτικών, αν δεν κάνω λάθος, που δούλεψε το Πρόγραμμα σε μικτό σχολείο και η αντίδραση των γονιών των «καλών» μαθητών, όπως τους αποκαλεί η ίδια, αναμενόμενη:

σ. 127

Η ίδια αναφέρεται και στο ρόλο των συναδέλφων της στο σχολείο:

σ. 131

Ο Αντώνης Στεργίου εξισορροπεί το απογοητευτικό κλίμα μιλώντας για τη Ζήνα, τη διευθύντριά του στο Γυμνάσιο Γλαύκης που τον στήριξε έμπρακτα. Η δική μου σκέψη σ' αυτό είναι κατά πόσο αυτό που συναντάμε συχνά στη βιβλιογραφία και επαναλαμβάνουμε συχνά και μεις οι παν/μιακοί ότι ένας εκπαιδευτικός σε κάθε σχολείο αρκεί για να παίξει το ρόλο του πολλαπλασιαστή ισχύει ή, στην πραγματικότητα, είναι και πάλι μια μοναχική και δύσκολη προσπάθεια χωρίς δίχτυ προστασίας και σκαλωσιές για τον τολμηρό

εκπαιδευτικό. Χωρίς βέβαια να θέλω να αποθαρρύνω την προσπάθεια, συγχωρήστε μου την απαισιόδοξη σκέψη.

Πριν κλείσω, θα μου επιτρέψετε να σταθώ λίγο στο κείμενο του Αλέξανδρου Δημαρά και να σχολιάσω σύντομα τη θετική του ματιά για τους μαθητές και τις μαθήτριες Ρομά. Αναμενόμενο θα μου πείτε για την ομάδα αυτών των εκπαιδευτικών να εκφράζονται χωρίς στερεότυπα και προκαταλήψεις για τους μαθητές και τις μαθήτριές τους. Ο Αλεξ. Δημαράς όμως σκιαγράφησε ένα-ένα το προφίλ κάθε μαθητή και μαθήτριας προβάλλοντας τα ταλέντα και τις ικανότητές τους. Ήταν ξεχωριστό.

Τελειώνοντας, θέλω να ευχαριστήσω όλους και όλες που συντέλεσαν στην επιτυχία αυτού του Προγράμματος και στη συγγραφή αυτού του βιβλίου για έναν πολύ προσωπικό λόγο: για πάρα πολλά χρόνια από το τέλος της δεκαετίας του '80 συγκεκριμένα, μιλάω και γράφω για τις δυνατότητες που προσφέρει η χρήση της λογοτεχνίας στην κατάκτηση της γλώσσας και της γνώσης, και φυσικά τη δύναμη της να αλλάξει τις δυναμικές και τις ασύμμετρες σχέσεις εξουσίας στη σχολική τάξη. Σας ευχαριστώ που με τη δουλειά σας στην τάξη και με τη συγγραφή αυτού του συλλογικού τόμου τεκμηριώνεται με τον καλύτερο τρόπο τη θεωρία!

Σούλα Μητακίδου
17 12 2015